

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА, ФИЛОСОФИЯ ПРАВА

УДК 34:92(477)

«СПРАВА» МИТРОПОЛИТА ШЕПТИЦЬКОГО

Богдан БЕРНАДСЬКИЙ,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри суспільного розвитку і суспільно-владних відносин
Національної академії державного управління при Президентові України

АНОТАЦІЯ

У статті розглядаються правові підстави арешту й депортації митрополита Андрея Шептицького в роки Першої світової війни. Насамперед викладаються підозри, які він викликав у російського уряду своєю діяльністю, їх обґрунтованість. На основі цих матеріалів аналізується законність його арешту з погляду законодавства Російської імперії.

Висвітлюється процес збирання доказів протиправної діяльності митрополита Шептицького, їх значимість у кримінальному провадженні та використання під час розслідування протиправної діяльності митрополита. Згадується про використання цих доказів у тому числі й у пропагандистській кампанії.

Ключові слова: греко-католики, Шептицький, жандарми, контррозвідка, агентура, цензура, спецслужби, Ватикан.

“CASE” BY METROPOLIAN SHEPTYTSKY

Bogdan BERNADSKYI,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor of the Department
of Social Development and Social-Power Relations
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

SUMMARY

The article deals with the legal grounds for the arrest and deportation of Metropolitan Andrey Sheptytsky during the First World War. First of all, the suspicions that he caused the Russian government to do their work, their validity. On the basis of these materials, the legality of his arrest in terms of the legislation of the Russian Empire is analyzed.

The process of gathering evidence of the illegal activity of Metropolitan Sheptytsky, their significance in criminal proceedings and use in conducting an investigation into the illegal activity of the Metropolitan is covered. It is mentioned about the use of these evidences. Including in the propaganda campaign.

Key words: Greek-Catholics, Sheptytsky, gendarmes, counterintelligence, agents, censorship, special services, the Vatican.

Постановка проблеми. Фігура Андрея (Романа) Шептицького є однією з найбільш міфологізованих постатей початку ХХ ст., адже це був не лише церковний, а й активний громадсько-політичний діяч, а співвідношення цих складників у його житті й понині є предметом дискусій. Але це – тема окремого монографічного дослідження. У межах окремої публікації не менший інтерес становить частина його життя, пов'язана з подіями Першої світової війни, коли було закладено вектор розвитку всієї європейської історії держави і права.

Актуальність теми дослідження зумовлюється значимістю постаті Андрея Шептицького, що підтверджено минулого року, коли ювілей цього діяча відзначався в Україні на загальнодержавному рівні. Не менш значимим є вивчення правозастосовної практики періоду Першої світової.

Стан дослідження. Життя й діяльність греко-католицького митрополита здавна є об'єктом зацікавлення багатьох учених. Стосовно періоду Великої війни, то це передусім таких науковців, як Ю. Аввакумов, А. Стародуб, В. Сергійчук і багато інших.

Водночас правові аспекти його арешту й заслання в 1914 р. все ще залишаються поза увагою дослідників.

Метою й завданням статті є розгляд законності арешту й заслання митрополита російськими військовими властями на початку Першої світової війни.

Виклад основного матеріалу. Якоюсь усталеною думкою щодо цього питання ще не склалось, причому законність арешту ставлять під сумнів не лише прихильники митрополита, а і його вороги. Навіть кілька десятиліть по закінченні Першої світової вже радянські органи держбезпеки, вивчаючи матеріали арешту, констатували його як результат недалекоглядної політики царського уряду, що дало можливість Шептицькому отримати ореол героя-мученика [1, с. 318]. Тому для належної правової оцінки цих заходів потрібно передусім розглянути, які саме претензії висувала влада Російської імперії до Шептицького, наскільки вони були обґрунтовані, а вже по тому – проаналізувати сам арешт і подальші оперативно-слідчі дії.

Союз православ'я та самодержавства в царській Росії надійно закріплювався системою законодавчих актів і ставив православну церкву в привілейоване становище в державі, а підрив православ'я розцінювався як замах на чинний суспільно-політичний лад [2, с. 76]. Що ж до уніатського питання, то захист інтересів панівної церкви

тут переплітався з протистоянням з Австро-Угорщиною та боротьбою з монолітним (у жандармському висвітленні) українським національно-визвольним рухом, що має одну мету – відторгнення України від Росії.

Отже, Шептицький трактувався насамперед як небезпечний церковний і політичний пропагандист, глава ворожої конфесії, що намагається поширити свій вплив на російську територію. У найбільш концентрованому вигляді всі звинувачення викладені в підготовленій 15 вересня 1914 р. узагальненій довідці Департаменту поліції, котру згодом доповіли й цареві. Серед основних звинувачень – спроби відновлення унії в Росії, що включало в себе організацію підпільних уніатських центрів та емісарів, зв'язок із «російськими католиками», купівля земель через підставних осіб у прикордонних із Галичиною губерніях і Білорусії, куди мали переселятися галицькі уніати, насильства й переслідування щодо москвофілів. І, нарешті, вказівка, що він «створив на свої кошти україно-мазепинські організації, скеровував їх діяльність проти Росії. Робив доповіді ... в протиросійському дусі й перед самою війною обмундирував цілий загін мазепинських стрільців». Укладачі довідки цареві резюмували: А. Шептицький переймається найгрубішою ненавистю та злістю стосовно православ'я й Росії [3, с. 58, 105; 4, с. 172–173; 5, с. 210].

Цензура незмінно й систематично перехоплювала праці Шептицького, які намагались переправити до Росії. Цензорські висновки щодо них становлять інтерес не лише аналізом самих творів, а й посиланням на конкретні положення кримінального законодавства, відповідно до яких заборонялось поширення цієї літератури. Вони характеризувались як пропаганда католицизму та спокуса для малоросійського населення, дискредитація православ'я, тому й заборонялись відповідно до ч. 2 ст. 73, ч. 1 ст. 74 і ст. 90 Кримінального уложення [6, арк. 24].

Організуючи ж католицькі осередки в Росії, він неодноразово її нелегально відвідував, то як комівояжер торговельних фірм, то покупець шерсті. Серйозну увагу він приділяв роботі серед старообрядців. З огляду на це, вже в 1913 р. Шептицького оголошено в розшук. Тобто проти нього розпочато процесуальні дії, що передбачали наявність конкретних обвинувачень кримінального чи адміністративного характеру. Під час затримання жандармам варто було діяти згідно з приписами ст. 135 Статуту попередження злочинів (так у документі – Б. Б.) і ст. 219 Статуту про паспорти [3, № 3, с. 58; 7, арк. 4, 5, 22, 100, 232].

Роздратовування викликала й ефективна контрпропаганда в боротьбі з москвофілством. Окрім цих «грівів», йому приписувалось закулісне керівництво Українською національно-демократичною партією, на думку жандармів, головним центром мазепинського руху. Підкреслювалась особлива близькість Шептицького до Франца Фердинанда [3, № 3, С. 57–58, 60–61; 5, с. 204; 8, с. 504, 508–509; 9, с. 34–40].

З початком Першої світової війни до старих підозр додалися нові. Зокрема, закиди активної участі у створенні Союзу визволення України (СВУ), а у вигляді натяків і нечітких підозр і щодо причетності до шпигунства [1, с. 302, 306; 3, № 3, с. 59; 10].

Щодо обґрунтованості цих обвинувачень, то митрополит Андрей і справді намагався захистити греко-католицьку церкву від російського впливу, не гребуючи заборонами й погрозами. Йї агітація на території Російської імперії

була загалом успішною, особливо в середовищі наляканої революцією та розчарованої в казенному православ'ї аристократії. Окремі з нових adeptів митрополита входили навіть до оточення російського прем'єра П. Столипіна¹. Мало місце й зондування ґрунту щодо зближення уніатів зі старообрядцями. Сам Шептицький, з огляду на підтримку його починань Папою², у лютому 1907 р. призначив вікарія Кам'янецької єпархії (О. Зерчанінова), надавши тому широкі повноваження та запропонувавши резиденцію перенести до Петербурга [11, с. 59; 12; 13; 14, с. 453].

Стосовно ж конспіративних подорожей, то можна стверджувати, що розпочались вони з 1908 р. Урешті, низка дослідників припускає, що в умовах гострої міжконфесійної боротьби та геополітичного протистояння всі такі поїздки могли бути лише нелегальними. Тому восени 1908 р. А. Шептицький таємно здійснив поїздку до Росії з метою вивчення можливостей уніатської пропаганди. Цей візит зафіксований жандармами, викликав жорстку реакцію царського уряду [10; 11, с. 58; 15, с. XVII, 220, 376; 16, с. 69].

Низка дослідників стверджує, що надалі він уже не ризикував нелегальними поїздками, зосередившись на керівництві російськими католиками зі Львова. Водночас маємо також чимало свідчень про поїздки під іменем Євгенія Олесницького.

Мали місце й напівлегальні поїздки. Наприклад, у 1912 р., коли в Києві, в костелі св. Миколая, він відправив панахиду в пам'ять Т. Шевченка. Цього разу на митрополита чекали українолюб'язний прийом і депортація [1, с. 4; 14, с. 463; 16, с. 69]. Після цього стали поширюватись чутки, що причиною гоніння стало порушення паспортного режиму. Не можна применшувати й значення інтриг представників польських шовіністичних кіл, що намагались зберегти монополію посередників у контактах імперських властей з Ватиканом, ототожнюючи при цьому національні та конфесійні інтереси. Отже, ми бачимо активну екуменістичну діяльність, нелегальний перетин державного кордону. Однак за вагомих успіхів у столичних центрах, у Наддніпрянській Україні жодних успіхів досягнути не вдалося [15, с. 167, 247–248, 588–589].

Підозри в політичній діяльності були такими самими, тобто мали під собою вагомі підстави, однак перебільшувались і набували конспірологічного забарвлення. Шептицький був таємним радником імператорського двору, а протягом 1903–1913 рр. – заступником маршалка Галицького сейму. Як митрополит уходив до «Палати панів» [15, с. 55].

На цих посадах він підтримував український рух, звичайно, його правоконсервативну частину, співпрацюючи з Українським парламентським клубом. А депутатом від УНДП був Т. Войнаровський – адміністратор маєтків А. Шептицького. Фінансував газету «Діло», на протипагу соціалістам і радикалам, урятувавши її свого часу від банкрутства. 5 червня 1913 р. провідники Українського парламентського клубу на чолі з Костем Левицьким зверталися до Шептицького зі зверненням, у якому відзначали високу роль УГКЦ та особисто його в консолідації українського народу перед лицем об'єднання його ворогів [1, с. 3–4, 36; 17].

Гаряче підтримав А. Шептицький й австрофільську ідею самостійництва В. Ліпінського, навіть спробував вести певну роботу в цьому напрямі, так підпавши під дію ст. 129 російського Кримінального уложення. Щоправда невдовзі її автор під впливом М. Грушевського й з огляду на

¹ Серед них можна згадати сестру П. Столипіна кн. Н. Ушакову, княжну О. Долгоруку, гр. Бобринського, гр. Оболенського, брата голови Думи Хом'якова, а сподвижник Шептицького І. Дейбнер був колишнім підлеглим Столипіна ще з часу його саратовського губернаторства.

² Під час аудієнції 1907 р. Папа словами підтвердив владу Шептицького на канонічно існуючу Кам'янець-Подільську єпархію, а роком пізніше (14 лютого 1908 р.) призначив його таємним ординарієм усіх українських єпархій, скасованих царським урядом, котрі де-юре так і не були ліквідовані, з правом самостійного, без відома Ватикану, посвячення єпископів.

відсутність підтримки з боку політичних діячів так званої Великої України до неї охолов [18, с. 292].

Політичні реалії того часу робили цілком логічним і звернення українських політиків напередодні війни до постаті ерцгерцога Франца-Фердинанда, який давно виявляв політичний інтерес до української проблеми. Той же вищезгаданий Т. Войнаровський був і політичним радником престолонаслідника. Водночас хвалькувата заява жандармського полковника (згодом генерала) Мезенцева, зроблена в 1915 р., що його підлеглі знайшли повні й вичерпні докази роботи Шептицького на Франца-Фердинанда в антиросійській діяльності, не відповідають дійсності. Уважне ознайомлення із самими матеріалами, вилученими в ході обшуку, підстав для таких тверджень не дають. Тож й автори вищезгаданого меморандуму посилаються на слова самого Мезенцева [3, № 2, с. 105; 8, с. 504; 19, арк. 79 зв.; 20, арк. 169–171; 21, с. 189]. Інша річ, що надані консультації в липні 1914 р. щодо майбутньої політики в Україні консулу С. Урбасу та участь у таємній нараді в міністра закордонних справ графа Берхгольда у Відні з цього ж питання є фактом широковідомим і доведеним.

Стосовно ж підозр у шпигунстві, то поліцейська параноя підігрівалась конспіративним способом життя російських греко-католиків, цілком логічним в умовах переслідувань. Звісно, у генеральному штабі Австро-Угорщини було чимало старих знайомих Шептицького ще по його військовій службі. І брат Станіслав довгий час перебував на розвідувальній роботі. Це саме його згадував О. Ігнат'єв у відомих мемуарах. Тож можна припустити, що старі друзі часом звертались до митрополита з конфіденційними проханнями. Мала місце й шпигунська місія, виконана майбутнім ієрархом на початку його церковної кар'єри.

Згодом усе той же Мезенцев стверджував, що виявив докази, які свідчили про перебування його на службі австрійського генерального штабу. Але варто сказати, що до розгляду цих матеріалів Шептицького спецслужби поставили напрочуд легковажно. Коли вже в березні 1916 р. було створено міжвідомчу комісію для вивчення архіву митрополита, вона, попри присутність там кваліфікованих розвідників і контррозвідників, спромоглася «знайти» лише широковідомому нині «Записку» про облаштування України [14, с. 491–492; 22, л. 1–14].

З початком війни Андрей активно включився в інформаційну боротьбу, закликаючи до вірності цісарю й наголошуючи, що у війні українці ведуть боротьбу за свою кращу долю, проти поневолення Галичини. Сприяв він і формуванню підрозділів Українських січових стрільців (УСС). Водночас різко засудив інспіровані польськими шовіністичними колами репресії й терор австро-угорських властей проти місцевого населення, підозрюваного у співпраці з ворогом [8, с. 153; 23, арк. 2–3; 24; 25, с. 94].

Своїм територіальним домаганням щодо західноукраїнських земель самодержавство надавало також і релігійної мотивації – повернення населення в дідівську віру. Саме це протопресвітер військового і морського духовенства Г. Шавельський уважав основою для повного та міцного «державного об'єднання Галичини з Росією» [26, арк. 16]. Акцію очолив волинський єпископ Євлогій³. У своїй діяльності він тісно взаємодіяв з адміністративними органами та спецслужбами, котрі, ототожнюючи релігійні переконання з політичною неблагонадійністю, намагались максимально звузити можливості існування уніатства, водночас всіляко сприяючи православ'ю. Усупереч поширеним легендам,

³ Спочатку розглядалась кандидатура архієпископа Антонія (Храповицького). Причини відмови від неї та захоплюючу інтригу див.: Стародуб А. Церковна політика Росії в Галичині під час Першої світової війни: експансія «всеного православ'я».

і Євлогій, і Бобринський були противниками форсованого навершення, наполягаючи на довготривалій місіонерській роботі за умови паралельного існування обох церков [4, с. 169–170, 177–178; 27, арк. 1].

І якраз із висилкою Шептицького пов'язувався успіх усієї справи. Урешті, коли б митрополит продовжував виконувати свої адміністративні функції, російській адміністрації потрібно було тим чи іншим чином окреслити своє ставлення до нього. Це означало б визнання права греко-католицької церкви на існування. Усунення ж митрополита й інших єпископів робило невизначеними перспективи правового урегулювання її статусу. У будь-якому випадку така поінформована людина, як Д. Дорошенко, наголошувала, що намагання дезорганізувати уніатів і було однією з основних причин арешту [4, с. 180; 15, с. 162; 24; 25, с. 95–96; 28, с. 164–165].

Отже, питання було вирішене задовго до взяття Львова, причому на найвищому рівні. Аналізуючи документи духовного й зовнішньополітичного відомств, О. Бахтуріна дійшла висновку, що на початку вересня 1914 р. вагомим доказів антиросійської діяльності Шептицького російській власті не мали [4, с. 173]. Зауважимо, що такі матеріали були в Корпусі жандармів і контррозвідувальному відділенні штабу КВО. Однак усі вони були оперативними, що унеможливило їх використання в процесуальних діях.

Тому розглядалися навіть плани ліквідації небажаної особи. Загальне керівництво заходами здійснював відомий ксенофоб генерал М. Янушкевич, котрий у серпні 1914 р. видав наказ знайти й заарештувати Шептицького (живим або мертвим), зазначивши, що за необхідності «не посоромиться наказати покінчити з ним» [3, № 2, с. 116]. Стрижений такою рішучістю генерала від інфантерії міністр закордонних справ С. Сазонов домігся аудієнції в Миколи II та попередив того про можливі зовнішньополітичні наслідки. Зрештою, щодо Шептицького було прийнято рішення – змусити виїхати, однак законними методами. Відповідальність за успішне проведення цієї акції повністю покладалась на начальника новоствореного жандармського управління полковника О. Мезенцева.

Відразу після зайняття Львова той зосередився на пошуку компрометуючих документів, передусім екуменічного характеру. Але оригінали всіх паперів, підписаних Папою, митрополит устиг евакуювати. Згодом до рук спецслужб потрапили лише їх копії [13]. Нова влада здійснила і ще один оригінальний крок. Задля забезпечення стабільності в місті кожен етнос Львова мав надати заручників із числа найбільш авторитетних громадян. Від українців свою кандидатуру запропонував якраз А. Шептицький. Заручників переписали й відпустили по домівках. Проте, як виявилось пізніше, вже тоді на кожного заручника було відкрито кримінальне провадження [25, с. 95]. І вже в рамках кримінальної справи за Шептицьким було встановлено цільний негласний нагляд, керівництво яким було доручено досить неординарній постаті – жандармському ротмістру К. Ширмо-Щербинському.

Справа ускладнювалась тим, що Львів перебував у сфері дії 8-ї армії, командував якою О. Брусилов був людиною досить толерантною й терпимою. І, коли до головнокомандування стала надходити інформація про відозви Шептицького із закликами до прихованих форм опору, Брусилов обмежився попередженням [29, с. 100]. Важко пояснити подальші дії А. Шептицького. Можливо, надмірно впевненість у тому, що його не наважаться зачепити, зважаючи на міжнародний резонанс, а можливо, навпаки, усвідомленням того, що його доля вирішена, незалежно від учинених дій.

6 вересня, у першу неділю після зайняття Львова, Шептицький відслужив молебень в Успенській церкві, після

якої прочитав проповідь. У соборі було чимало російських солдат, тому Шептицький звернувся й до них, і до вірян, закликавши їх використати падіння кордонів і зблизитись, взаємно збагативши один одного. Низку моментів проповіді можна було тлумачити дwoяко, тож присутній на ній К. Ширмо-Щербинський дещо скоригував і вмiло розставив акценти, доповiвши керiвництву. У результатi та набула iншого звучання, стала виглядати бiльш ворожою, нiж це мало мiсце в самому тексті. Заяву було розцiнено як заклик до боротьби з російською владою [30; 31, арк. 9].

Iнформація досягла мети. Тож пiсля цього жандарми приступили вже до процесуальних дiй, шукаючи Акт конгрегації пропаганди вiри й Повноваження Ватикану, виданi на управлiння греко-католицькою церквою в Росiї. Обшуки тривали з 12 по 15 вересня, а по iх завершеннi Шептицький опинився пiд домашнiм арештом. За кiлька днiв, 19 вересня 1914 р., його вислали [31, арк. 15, 27, 34].

Унаслідок таких дiй його iм'я асоціюється з ореолом мучеництва. Факт арешту греко-католицького митрополита почав активно використовуватись у мiжнародних вiдносинах. Навiть союзники по Антанті стали «бомбардувати» царський уряд проханнями про звiльнення Шептицького, наголошуючи на негативному враженнi, котре арешт справив на «iхнiх» католикiв. Досить бурхливою була реакція Ватикану. Як мiнимум, Папа вимагав ознайомлення з висунутими проти Шептицького звинуваченнями. У будь-якому випадку й подальше ув'язнення та можливе звiльнення А. Шептицького негативно б вплинули на мiжнародний iмiдж Росiї. Тому всi спецслужби отримали наказ шукати докази пiдривної дiяльностi в'язня, котрi можна було б представити свiтовiй спiльнотi. Мiжнародний резонанс був настiльки помiтним, що мiнiстр внутрiшнiх справ став заперечувати будь-яку участь у цiй справi свого вiдомства. Сазонову ж вiн повiдомляв, що Шептицького вислали за розпорядженням воєнних властей. МЗС, своєю чергою, на всi звернення Ватикану вiдповiдало, що дiяння А. Шептицького мають полiтичний, а не вiросповiдний характер [3, № 2, с. 106; 4, с. 179].

Уже ця реакція вказує на правову сумнiвнiсть арешту. Задля пояснення таких дiй хоча б власним пiдданим через пресу стала поширюватись iнформація про наявнiсть у слiдства незаперечних доказiв провини заарештованого. Водночас наголошувалося, що, з огляду на сан, до суду той вiдданий не буде [32, с. 5].

Загалом юристи квалiфiкували цi дiї як превентивний арешт. Мiж тим, при цьому порушено вимоги ст. 46 Положення законiв i звичаїв сухопутної вiйни, включеного до Зводу законiв Росiйської iмперiї. Ще бiльше ускладнила ситуацію його вiдправка до Суздальського монастиря – повнiстю протиправна. Адже, перебуваючи в статусi цивiльного вiйськовополоненого, А. Шептицький мiг пiдлягати лише юрисдикції загальної, а нiяк не церковної, тим бiльше, iншої конфесії, адмiнiстрації.

За таких умов перед спецслужбами було поставлене завдання – знайти належнi докази за будь-яку цiну. На iх слiд жандармам удалося вийти завдяки iнформації агента «Брюнета». За його допомогою тi дiзнались про таємну схованку в соборi св. Юра та знайшли особi, що її замурували. Подальше вже було справою техніки. Що цiкаво, процесуально обшуки оформлювались як такі, що ведуться проти особи, пiдозрюваної у шпигунствi. Отже, можемо припустити, що влада розгiядала можливiсть притягнення Шептицького до кримiнальної вiдповiдальностi та розраховувала на докази [33, арк. 112; 34, арк. 32].

Таємний сховок було виявлено 11 лютого 1915 р. А. Бахтурiна стверджує, що документи особистого архiву Шептицького не вивчалися. Iх термiново вивезли в Петроград. Iз нею солiдарний i М. Одинцов [3, № 2, с. 64–65;

4, с. 174]. Це досить показовi твердження, адже серйознi дослiдники базують iх на документах. Тож, вочевидь, виявленi матеріали петроградська влада не вважала достатнiми для судового переслiдування, навiть у межах Правил про мiсцевостi, оголошенi на воєнному станi, вiдповiдно до яких i вислано Шептицького.

Мiж тим Мезенцев уважно ознайомився з виявленими документами, тим бiльше що й Департамент полiції, i Штаб Окремого корпусу жандармiв вимагали вiд нього аналізу виявленого. Там були пропагандистські матеріали ГУР, УСС, СВУ, вiзитнi картки, протоколи засiдань тощо [31, арк. 82].

Спочатку, ознайомившись iз перелiком, російські властi з оптимiзмом заявляли про наявнiсть доказiв стосовно всiх пiдозр, а зрадiлий Маклаков навiть висловлювався про новi пiдстави для звинувачень [3, № 3, с. 62]. Щодо думки самого Мезенцева, то на неї вказують подальшi дiї жандармiв – багаторазовi, масштабнi обшуки в усiх помешканнях Шептицького. Тобто досвiдчений жандарм зрозумiв, що для суду звичайних дiлових документiв високопосадовця ворожої крайни буде далеко не достатньо. У ходi тривiв i справдi було виявлено лiтературу революцiйного зрiсту та пiдозрiле, на думку самодержавства, листування [34, арк. 20–21, 29, 45].

Урештi, аж у березнi Мезенцев приступив до ретельного вивчення знайденого при обшуках. Що цiкаво, очiкуваний «компромат» серед знайденого справдi був. Але його проiгнорували, можливо, з полiтичних причин. Адже в 6-й частинi опису згадується посвiдчення, видане вiддiленням Генерального штабу при 11 корпусi, завірене пiдписом i печаткою капiтана Вiдерiн [34, арк. 56]. Члени комiсії трiшки неправильно прочитали прiзвище, тим бiльше що воно нiчого iм не говорило. Вони навiть не розiбрали, що це за вiддiлення видало таке посвiдчення. Мiж тим капiтан Вiдерiн був начальником розвiдки Львiвського корпусу й саме в його руках зосереджувались усi нитки шпигунства на Правобережній Украiнi. Уже в 1915 р. його iм'я згадувалося у всiх узагальнених документах російської контррозвiдки й сам факт знайомства з ним був достатньою причиною для арешту. Нi з цього, нi з якого iншого питання Шептицький не був навiть допитаний.

Зрештою, звiтуючи про роботу, Мезенцев чiтко знав, чого вiд нього чекали, i зосередився на найбільш виграшному документi – планi облаштування Украiни пiсля її захоплення Австро-Угорщиною. Це цiкавий, але широковiдомий документ, тому не будемо на ньому зупинятись. Лише принагiдно зауважимо, що первинний переклад був не зовсiм точним, зокрема, у частинi воєнної органiзації краю. I Вiльгельму Габсбургу (Василу Вишиваному), всупереч багатьом твердженням, у цьому планi мiсця не знайшлося. Загалом же документ було складено цiлком у руслi пануючих у тогочасному галицькому суспiльствi iдей.

Звiсно, жандарми були надто оптимiстичнi, коли звiтували, що виявленi документи надали «повне i справжнє висвiтлення» ролi митрополита як керiвника й координатора українського руху як у Галичинi, так i в Украiнi. Але вищезгаданий план свою роль таки вiдiграв. Пiсля його обнародування питання щодо долi А. Шептицького не порушувалося аж до 1917 р.

Висновки. Варто зауважити, що потенційно неблагонадiйних заарештовували в усiх воюючих краiнах. I в подальшому це ставало предметом дипломатичної активностi. Причому контррозвiдки не надто переймалися справжньою причетнiстю тих чи iнших особi до ворога. Наприклад, в Австро-Угорській iмперiї у вiдповiдь на арешт Шептицького був заарештований Бiлокриницький митрополит Макарий.

Сам Шептицький був заарештований виключно з мiркувань полiтичної доцiльностi, попри те що наявнi довоєннi пiдозри мали пiдгрунття i правовi пiдстави тут до уваги

не брались. Доказова база була зібрана лише з огляду на несподіваний міжнародний резонанс такого свавілля. І, що характерно, в подальшому вже зібрані докази не використовувались з огляду на припинення пропагандистської кампанії й усе ту ж політичну доцільність.

Отже, Перша світова війна заклала вагоме підґрунтя правового нігілізму подальших років, до чого доклались усі воюючі сторони. Однією із жертв і став А. Шептицький.

Список використаної літератури:

1. Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939–1944 рр.). Київ: Українська Видавнича Спілка, 2005. 480 с.
2. Батуркин А. Вероисповедная политика Российской империи во второй половине XIX в. Власть. 2009. № 2. С. 75–80.
3. Одинцов М.И. «Вся его работа проникнута крайней враждой по отношению к России». Документы, письма, свидетельства современников об униатском митрополите Галицком Андрее Шептицком. 1914–1917 гг. Исторические записки. 2002. № 2. С. 103–128; № 3. С. 41–92.
4. Бахтурина А.Ю. Окраины Российской империи: государственное управление и национальная политика в годы Первой мировой войны (1914–1917 гг.). Москва: РОССПЕН, 2004. 392 с.
5. Сарнацкий О.П. Царизм та українські політичні партії (1900–1917 рр.). Запоріжжя: ЗНТУ, 2006. 709 с.
6. Центральний державний історичний архів України у м. Києві. Ф. 295. Оп. 1. Спр. 534.
7. Там само. Ф. 301. Оп. 2. Спр. 364.
8. Джунковский В.Ф. Воспоминания. Москва: Изд-во им. Сабашниковых, 1997. Т. 2. 686 с.
9. Головаченко В.І., Солдатенко В.Ф. Українське питання в роки Першої світової війни. Київ: Парламентське в-во, 2009. 448 с.
10. Юдин А. Экзарх русских католиков Леонид Федоров. URL: http://www.agnuz.info/tl_files/reading_room/yudin/.
11. Мазур О.Я., Баран І.В. Українська Греко-Католицька Церква на початку Першої світової війни (1914–1915 рр.). Вісник Національного університету «Львівська політехніка». 2010. № 670: Держава та армія. С. 57–64.
12. Центральний державний історичний архів у м. Львові. Ф. 201. Оп. 46. Спр. 1677.
13. Шептицький А. Русский католический экзархат в России. URL: http://www.cerkva.od.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=527&Itemid=1.
14. Винтер Э. Падство и царизм / пер. с нем. Москва: Прогресс, 1964. 534 с.
15. Митрополит Андрей Шептицький і греко-католики в Росії. Документи і матеріали, 1899–1917 / упорядкували Юрій Аввакумов і Оксана Гайова. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2004. 924 с.
16. Сергійчук Г. Митрополит Андрей Шептицький у Москві (до 150-річчя від дня народження). Схід. 2015. № 3 (135). С. 68–73.
17. В'ячеслав Липинський і Вільгельм Габсбург (Василь Вишиваний): на політичних перехрестях. URL: <http://hetman-ua.org/history/lypynsky-habsburg.html>.
18. Очерки истории Украины / П.П. Толочко, Н.Ф. Котляр, А.А. Олейников и др.; под общей ред. П.П. Толочко. Киев: Киевская Русь, 2010. 480 с.
19. ЦДІА України у м. Києві. Ф. 365. Оп. 2. Спр. 56.
20. Там само. Спр. 10.
21. Михутина И.В. Украинский вопрос в России (конец XIX – начало XX века). Москва: Логос, 2003. 288 с.
22. Российский государственный военно-исторический архив. Ф. 2000. Оп. 1. Д. 8207.
23. ЦДІА у м. Львові. Ф. 146. Оп. 8а. Спр. 72.
24. Стародуб А. Церковна політика Росії в Галичині під час Першої світової війни: експансія «воєнного православ'я». URL: <https://www.ruthenia.info/txt/starodub/galychyna.doc>.
25. Берест І., Берест Р. Діяльність Андрея Шептицького в роки Першої світової війни. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія «Історія». Тернопіль: Видавництво ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2015. Вип. 2. Ч. 3. С. 93–98.
26. ЦДІА України у м. Києві. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 1206.
27. Там само. Спр. 162.
28. Дорошенко Д. Арест и ссылка митрополита А. Шептицкого. На чужой стороне. Прага, 1925. Кн. XIII. С. 160–166.
29. Брусилов А.А. Мои воспоминания / предисловие П.А. Жилина. Москва: Воениздат, 1983. 256 с.
30. Бурман фон, диакон Василий. Леонид Федоров: жизнь и деятельность. URL: http://www.agnuz.info/tl_files/library/books/Burman_Leo_Fed/page14.htm.
31. ЦДІА України у м. Києві. Ф. 361. Оп. 1. Спр. 3226.
32. Ідзьо В. Митрополит Андрей Шептицький на шпальтах російської преси та часопису українців Росії «Українська Жизнь» в 1914–1917 роках XX століття (150-ліття з дня народження присвячується). Івано-Франківськ, 2015. 22 с.
33. ЦДІА України у м. Києві. Ф. 2233. Оп. 1. Спр. 29.
34. Там само. Ф. 365. Оп. 2. Спр. 32.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Бернадський Богдан Васильович – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільного розвитку і суспільно-владних відносин Національної академії державного управління при Президентові України

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Bernadskyi Bohdan Vasylovych – Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Social Development and Social-Power Relations National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

Bogdan_71@ukr.net